

VEDLIK A KÍGYÓ, CSUKLIK A LÓ

A nyelvhelyességi kérdések
toplistáján dobogós az ikes igék
ragozása. A leggyakoribb dilemma,
hogyan mondjuk helyesen:
eszem vagy eszek, iszom vagy iszok,
lakom vagy lakok.

Dr. Minya Károly

És íme, máris a válasz: nem tekinthetjük hibásnak az eszek, iszok, lakok alakot, az eszem, iszom, lakom ragozott formák az eredeti ragozást őrzik, sokan igényesebbnek tartják. Az eredeti ragozás (csak egyes számban!) a következő volt kijelentő

módban: eszem, eszel, eszik; felszólító módban: egyem, egyél, egyék; feltételes módban: enném, ennél, ennék.

Az ikes ragozás visszaszorulása és összekeveredése az iktelen alanyi ragozással régóta zajlik, már a 16. századtól. Az ikes ragozás ugyanis csak addig volt széles körben használatos, ameddig szükség volt a szenvedő szemlélet kifejezőjeként elkülöníteni a tárgyatlan igéket a tárgyasoktól. Például: tör – ő eltöri az ágat; török – az ág eltörik. A szenvedő igék visszaszorulásával azonban az ikes ragozás funkciója is megszűnt. Mindezt a változást sokan sokféleképpen értékelték. Azóta sem csitultak az ikes igék használatával kapcsolatos indulatok: sokan nyelvünk egyszerűsödését említik, mások a nyelvben meglévő változásokra hivatkoznak.

A mai magyar nyelvben ugyanakkor sokszor nehéz eldönteni, hogy egy-egy szó állandó ikes ige (amelyet az ikes igéknek megfelelően lehet ragozni), vagy úgynevezett álikes. Az álikesek jellemzője ugyanis, hogy kijelentő mód, jelen idő, egyes szám 3. személyben veszik fel az -ik ragot, más módban, időben, számban és személyben viszont általában nem, például: akadozik, gyűlik, hazudik, hullik, illik, megjelenik, múlik, telik, tűnik, válik, züllik. Sőt a legújabbak is idetartoznak: internetezik, facebookozik, snowboardozik. Ezekben az esetekben úgynevezett hiperkorrekt (túlhelyesbítő) formának tekinthetjük a megjelenem, facebookozom alakot, csakis a megjelenek és a facebookozok használatos. Ennél csak az a sajátosabb, amikor valaki az ikes ragozást alkalmazza felszólító módban az iktelen igék esetében, például: „Állják már egy kicsit arrébb!”

Mégér egy külön misét, azaz bekezdést a könyörgő ige. Melyik a helyes: a könyörgöm vagy a könyörgök? Hiszen a könyörgő nem ikes ige, tehát látszólag a könyörgöm forma semmiképpen nem jó. Erre is az a gyakran „nemszeretem” válasz adható, hogy mindkettő. Attól függ, milyen szerkezetben használjuk. Lássuk mondatban! „Reggelente tíz percig könyörgök a gyerekemnek, hogy kapjon be pár falatot, ne menjen éhesen az iskolába.” Ebben a mondatban aligha használna valaki a könyörgöm alakot. Azonban a Valahol Európában musicalben a kis Muki így kiált fel többször: „Könyörgöm, akasszuk

fel!” Itt már nem az eredeti igeként szerepel, hanem úgynevezett elemszilárdulással bevezető szó vagy mondatszó. Csodálatos és izgalmas a magyar nyelv az efféle látszólagos szabálytalanságaival!

És végül következzen a legnagyobb „baj” az ikes igék kapcsán! Mi a csuklik ige felszólító módú alakja? Mindenekelőtt el kell mondani, hogy van mintegy hetven olyan -lik, -zik végű igénk, amelynek felszólító alakjaiban és néhány származékában – ható képzővel, határozói igenévképzővel – zavaró mássalhangzó-torlódás fenyeget, például: csukljon, izljen, hámljék, rémlhet, vedlve. Általános eligazításként az mondható el, hogy a szóban forgó igék kérdéses alakjaiban a teljesebb tőváltozat alkalmazása a helyénvaló, még akkor is, ha ez a forma szokatlanul hat. Tehát: csukoljon, izeljen, hámoljék, rémelhet – a vedelve szóról majd később. Azonban nyilvánvaló, hogy sokan berzenkednek ez ellen, furcsának találják. Igazuk van. Ezért egyrészt körülírással, másrészt képzőbetoldással tanácsos élni. „Ne csukoljál!” helyett „Igyál egy kis vizet, hogy elmúljon a csuklásod!” Vagy: „Hogy ne csukladozz, tartsd vissza a levegőt!” (Itt kell megemlíteni egy viccet zárójelben: – Idesapám, csuklik a ló! – Akkor adj neki vizet! – Nem úgy! Össze!) Egy másik példa: „Ezt a vitorlázógépet úgy tervezték, hogy kis magasságból is messze sikoljon/sikoljék.” Átfogalmazva: „Ezt a vitorlázógépet úgy tervezték, hogy kis magasságból is hosszú legyen a siklása.” Egyébként a teljes tőváltozat bizonyos esetben megszokott: „Vigyázz, kisfiam, el ne botolj a nagy kövekben!” „Áramoljon az élető energia, ami mentális és testi egészségünk alapja!” „Vigyázz, ki ne bomoljon a cipőfűződ!”

Az a sajátos helyzet is előállhat ezen igék sorában, hogy teljes félreértést okoz(hat) a felszólító módú alak. Például: „Gyógyszeres kezeléssel elérte, hogy a kígyó évente csak egyszer vedljen.” Nocsak, részeges a kígyó? Aligha. Csupán arról van szó, hogy a vedljen a vedlik és a vedel igének is a felszólító módú alakja. Itt is jó megoldás a körülírás. Például: „Gyógyszeres kezeléssel elérte, hogy a kígyó évente csak egyszer essen át a vedlésen.” Van, amikor rokon értelmű megfelelővel helyettesíthetjük az efféle igéket, a fénylik helyett a ragyog, a porlik helyett az elporlad, a rejlik helyett a rejtőzik, a foszlik vagy a feslik helyett pedig a foszladozik, bomladozik igét használhatjuk. És sorolhatjuk a további példákat: „Vigyázz, sógor, meg ne csömörölgél (el ne rontsd a gyomrod) a sok káposztától/val!” „Doktor úr, mit tegyek, hogy ne bicsakoljon (menjen) ki állandóan a bokám?” Egy szó mint száz, nevezhetjük nyelvi hiánynak ezt a jelenséget, ám mint látható, a hiánypótlásra sok lehetőség áll rendelkezésünkre. ■

A mai magyar nyelvben sokszor nehéz eldönteni, hogy egy-egy szó állandó ikes ige (amelyet az ikes igéknek megfelelően lehet ragozni), vagy úgynevezett álikes.